

УДК [37:069]:94(477)"18"
DOI: 10.33989/2226-4051.2020.21.218088

Наталія Філіпчук, м. Київ
ORCID: 0000-0002-1023-923X

ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

В оглядовій статті представлено генезу становлення музейної педагогіки на західноукраїнських землях, що входили до складу Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Акцентовано увагу на тому, що важливою передумовою зародження музейно-педагогічної думки стало усвідомлення музею як інституту освіти, що особливо яскраво проявилось на межі XIX – XX ст. і знайшло теоретичне обґрунтування в німецькій науковій думці. Виявлено, що становлення музейної педагогіки пов'язано із заснуванням і діяльністю природничих кабінетів-музеїв Львівського і Чернівецького університетів, розвитком природничих, художньо-промислових, історико-краєзнавчих, етнографічних та інших публічних музеїв, а також музейних відділів у середніх навчальних закладах – гімназіях і вчительських семінаріях. Розкрито еволюцію поглядів на освітні функції музейних закладів, форми співпраці публічних музеїв із навчальними закладами і певними категоріями відвідувачів. Доведено необхідність упровадження ефективних форм музейної педагогіки з урахуванням історичного досвіду.

Ключові слова: музейна педагогіка; університетський кабінет-музей; навчальний музей; діалог у музейному середовищі.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних процесів у соціокультурному, науково-освітньому просторі України актуалізується проблема утвердження гуманістичних, морально-етичних засад, пріоритетів усебічної освіченості особистості, принципів культуровідповідності, людиноцентризму, культуротворчості, потреби збереження і збагачення культурно-мистецької спадщини людства і окремих націй. Дослідження генези становлення музейних інституцій, розвитку музейної педагогіки, музейної культури як складової матеріальної і духовної спадщини людства, що містить значний потенціал знань, вартостей, історичного досвіду цивілізаційного розвитку, є

для європейського й українського суспільства вагомим ресурсом реалізації актуалітетів освітньої політики держав, що сприяє становленню свідомого громадянина, людини культури, яка наділена духовними, національними, патріотичними цінностями. Саме тому набуває актуальності проблема становлення музейної педагогіки в регіональному контексті, дослідження якої сприятиме переосмисленню цінного історичного досвіду, формування у різних категорій населення ціннісного ставлення до досягнень національного музеєзнавства. Важливим аспектом ретроспективи музейної педагогіки України є вивчення історії її становлення в Західній Україні, де в умовах глобального ідеологічного тиску формувалася національний дух, відбувалося заснування музейних осередків, зароджувались традиції музейної справи.

Аналіз останніх досліджень і публікації. На межі ХХ – ХХІ ст. у середовищі музейних працівників і науковців України почав утверджуватися термін «музейна педагогіка». Він увійшов до назв музейних секторів і відділів, став предметом аналізу й обговорення в наукових працях, а в 2011 р. закріпився в системі української педагогічної термінології. У другому виданні «Українського педагогічного енциклопедичного словника» С. Гончаренка (2011) уперше включено й обґрунтовано термін «музейна педагогіка». Учений сформулював таку дефініцію музейної педагогіки – це «галузь науки, яка вивчає історію, особливості культурно-освітньої діяльності музеїв, методи впливу музеїв на різні категорії відвідувачів, взаємодію музеїв з освітніми установами тощо. Основна мета музейної педагогіки – прилучення до музеїв підростаючого покоління, творчий розвиток особистості...» (Гончаренко, 2011, с. 356).

Важливою передумовою зародження музейно-педагогічної думки стало усвідомлення музею як інституту освіти, що особливо яскраво проявилось на рубежі ХІХ – ХХ ст. Своє обґрунтування це знайшло насамперед у німецькій науковій думці, зокрема в науковців А. Ліхтварка, А. Рейхвена та Г. Фройденталю. Термін «музейна педагогіка» вперше вжив у своїй книзі «Музей – освіта – школа» (1931) Г. Фройденталь (Freudenthal, 1931, s. 164). Спочатку музейну педагогіку вважали напрямом музейної

діяльності, орієнтованим на участь у навчально-виховному процесі, створення відповідних освітніх програм. Але в останній час терміном «музейна педагогіка» стали позначати нову наукову дисципліну, що розглядає освітні проблеми музейної комунікації (Салата, 2015, с. 56-57). Можна погодитися з інтерпретуванням музейної педагогіки як наукової дисципліни на стику музеєзнавства, педагогіки і психології, що розглядає музей як освітню систему, спрямовану на розвиток людини, її розуму, особистісних якостей, душевних властивостей, ціннісного ставлення до світу. Водночас до проблеми історичної ретроспективи становлення музейної педагогіки в різних регіонах зверталися такі науковці: О. Затуловська (2000, с. 57-63), Г. Русинська-Ґертх (2011, с. 162-173), О. Салата (2015) та ін. Окремі аспекти становлення галузевих музеїв, музейних осередків при університетах на західноукраїнських землях розкрито у працях І. Шидловського (2012), Н. Філіпчук (2019, с. 29-49) та ін. Аналіз джерелознавчої основи проблеми дослідження підтвердив потребу ґрунтовного вивчення проблеми становлення музейної педагогіки на західноукраїнських землях, що сприятиме виокремленню цінних ідей, узагальненню досягнень регіонального музеєзнавства в Україні.

Мета статті – проаналізувати особливості зародження і становлення музейної педагогіки на західноукраїнських землях. Завданнями статті визначено: на основі використання **методу** ретроспективного аналізу схарактеризувати фактологічний матеріал щодо заснування музейних осередків у Західній Україні; у результаті використання методу педагогічної біографістики проаналізувати роль ключових персоналій у становленні регіональної музейної справи.

Виклад основного матеріалу. Попередниками сучасних музеїв в Україні більшість учених вважає колекції книг, картин і художніх виробів, які зберігалися в часи Київської Русі, зокрема, у Десятинній церкві, Софійському соборі, Києво-Печерському монастирі тощо. Значні приватні збірки художніх творів були у феодалських замках і маєтках Я. Собеського в Олеську і Жовкві, магнатів Синявських – у Бережанському замку, родини Вишне-

вещьких – у Вишнівці, гетьмана К. Розумовського в Батурині та ін. (Шидловський, 2012).

Наприкінці XVII ст. з'явилися перші публічні музеї, що було пов'язано з розвитком європейських університетів. Завдяки пожертвам об'єктів збирання отриманих від заможних бюргерів, у 1661 р. був відкритий музей у Базельському університеті, а в 1683 р. – Оксфордському (Tišliar, 2017).

В Україні справжній прорив у відкритті університетських навчальних музеїв і публічних музеїв для громадськості відбувся на межі XVIII – XIX ст. Навчальні музеї (кабінети) були засновані у Львівському, Харківському, Київському університетах.

Перші відомості про існування природничого кабінету, який функціонував при кафедрі натуральної історії Львівського університету, відносяться до 1784 р. У кабінеті-музеї були зосереджені природничі зразки рослин, тварин, мінералів, а також сільськогосподарські та нумізматичні колекції. У 1787 – 1805 рр. природничим кабінетом Львівського університету завідував проф. Б. Гакет.

Активно розвивався природничий кабінет, коли його очолив професор Б. Дибовський – керівник кафедри зоології, дослідник природи Сибіру, Далекого Сходу і Камчатки. У 1885 р. для кабінету натуральної історії було відведено п'ять залів загальною площею майже 500 м² (Шидловський, 2012).

Навчально-наукові музейні традиції Львівського університету знайшли своє продовження в діяльності Чернівецького університету, заснованого 1875 р. Вже наступного року тут були створені зоологічний кабінет і ботанічний сад. Університетські музеї і музейні кабінети не були відчинені постійно, доступ до них обмежувався певними годинами та колом відвідувачів.

Майже водночас з університетськими кабінетами-музеями в Україні були засновані й перші публічні музеї. Першим історико-художнім музеєм в Україні можна вважати Національно-культурний інститут ім. Оссоленських (Оссоленіум), заснований 1817 р. у Львові. У складі Оссоленіуму функціонували бібліотека, музей і друкарня. Основою музейного відділу стали збірки магнатів Любомирських, що склалися з багатьох цікавих

артефактів – картин, мініатюр, статуй, зброї та малюнків стародавніх митців (Русинська-Гертих, 2011).

На другу половину ХІХ ст. припадає формування навчальних музеїв у середніх навчальних закладах Західної України – гімназіях, учительських семінаріях. Цей процес відбувався за активної допомоги і безпосередньої участі університетських музеїв, яким нерідко ставало тісно в стінах університету.

Природничий, або ж природничо-фізичний, музей Львівської державної жіночої учительської семінарії бере свій початок зі збірок так званого «фізичного кабінету», що існував ще за часів жіночої учительської препаранди (підготовча школа) – попередниці жіночої учительської семінарії, що функціонувала у Львові 1869 – 1871 рр.

Одним із перших до активного розвитку музею в учительській семінарії долучився працівник природничого музею Львівського університету З. Яролім, який сформував багату збірку тварин і птахів, а також чудовий гербарій місцевої флори, що складався з 1000 зразків. Колекції семінарського музею поповнили своїми дарунками професор Львівського університету С. Сирський, який запропонував власну колекцію різних типів тварин. Професор Р. Зубер подарував систематизовану колекцію зразків скелястих порід Східної і Західної Галичини, опублікувавши про це спеціальну працю. Професор М. Ломницький передав музею типові зразки досліджених ним геологічних відкладень Поділля, а директор Львівської державної жіночої семінарії М. Барановський подарував збірку урн і предметів ручної праці передісторичної епохи (Baranowski (Red), 1897, s. 160).

На перших порах розвиток навчальних музеїв залежав насамперед від громадської ініціативи викладачів семінарії, від їхніх науково-педагогічних поглядів і ступеня зацікавлення своїм предметом. У Львівській жіночій учительській семінарії таким палким ентузіастом став доктор філософії Й. Жулинський, який здобував освіту в Києві, Празі, Кракові та Парижі (Baranowski (Red), 1897, s. 62).

У 1896 р. з нагоди 25-річчя заснування в Галичині учительських семінарій відбувся Перший ювілейний конгрес

семінарських учителів, на якому на пропозицію Й. Жулинського була прийнята резолюція, щоб запровадити в семінаріях штатні ставки практикантів-помічників, які б зайнялися музейними справами. Фактично йшлося про музеєзнавців-педагогів, які допомагали викладачам фізики та природної історії порядкувати в навчальних семінарських музеях на громадських засадах.

Таким чином, природничий музей був фактично визнаним структурним підрозділом учительської семінарії. Він став не тільки відкритим навчальним підручником для учениць семінарії під час проведення уроків і виконання самостійних завдань, для певних категорій учителів, які мали можливість готуватися до складання кваліфікаційних іспитів, але й лабораторією для набуття навиків для роботи з музейними колекціями, що сприяло формуванню і подальшому використанню колекцій у народних школах (Baranowski (Red), 1897, s. 160).

Важливими освітніми осередками для учнів середніх і вищих навчальних закладів Львова стали художньо-історичний музей ім. Оссолінських (1817) і Природничий музей ім. Дідушицьких (1868). Тут влаштовували спеціальні курси для різних категорій учнів і студентів, викладачів і науковців. У музеї ім. Оссолінських продовжували художню освіту випускники середніх навчальних закладів Львова, які виявляли хист до малярства. Тут підвищували свою фахову майстерність і вдосконалювали методику викладання художніх дисциплін викладачі середніх навчальних закладів.

Особливу увагу на освітню практику звертали Львівський і Чернівецький промислові музеї, створені відповідно у 1874 і 1887 рр. В експозиції Чернівецького музею були виставлені збірки стародавніх і середньовічних предметів із заліза, металу і бронзи, перські, арабські, турецькі і буковинські килими, зразки стародавньої вишивки. В одному із залів були представлені зразки меблів різних стилів і епох.

Промисловий музей (фактично – художньо-промисловий) у Чернівцях був відкритий для відвідувачів у недільні та святкові дні, але можна було оглянути експозиції і по четвергах за умови сплати вдвічі більшої суми за вхід. Однак для учнів Чернівецької

промислової школи та інших закладів, де вивчали ремесла, відвідування було безкоштовним (Затуловська, 2000, с. 57-63, 60).

Для проведення освітніх заходів музей мав конференц-зал і зал для малювання. Тільки 1896 р. були влаштовані безкоштовні студії малювання для місцевих ремісників, курси фахової підготовки для майстрів шевського цеху, прочитані загально-освітні та професійні лекції для інших категорій ремісників і учнів навчальних закладів.

Висновки. У процесі дослідження витоків і традицій музейної педагогіки на західноукраїнських землях встановлено, що цей процес був пов'язаний із заснуванням природничих кабінетів-музеїв у Львівському і Чернівецькому університетах, які згодом трансформувалися в музейні заклади. Вони стали наочними посібниками при підготовці відповідних фахівців, навчально-методичними центрами для викладачів середніх навчальних закладів і лабораторією для наукових досліджень. У другій половині ХІХ ст. університетські музеї стали значною мірою ініціаторами і співучасниками створення природничих, художньо-промислових, історико-краєзнавчих, етнографічних та інших публічних музеїв, а також допомогли закласти традиції музейної педагогіки в середніх навчальних закладах – гімназіях і вчительських семінаріях.

Відзначимо, що традиції й інновації музейної педагогіки мають активно впроваджуватися в культурно-освітні процеси та зміст освіти, що дозволяє набувати якісно іншого рівня взаємодії у системі функціонування «музей – освітній заклад – суспільство», яка має національно-культурну, українознавчу спрямованість, сприяє соціальному доступу населення до культури; передбачає залучення фахівців – музеєзнавців і музейних педагогів. Необхідність подолання нинішньої негативної тенденції відірваності культурного середовища від освітніх закладів обумовлює впровадження ефективних форм музейної педагогіки з урахуванням історичного досвіду.

Перспективою подальших досліджень є вивчення можливостей використання досвіду музейної педагогіки в підготовці сучасного вчителя в закладах вищої педагогічної освіти.

Список використаної літератури

- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Рівне: Волинські обереги.
- Затуловська, О. П. (2000). До питання про розвиток музейної справи на Буковині в XIX столітті. *Зелена Буковина*, 1-2, 57-63.
- Лихтварк, А. (1914). Музеи как образовательные и воспитательные учреждения. В: Л. Г. Оршанский (Ред.). *Образовательные и воспитательные задачи современного музея* (с. 38-45). Санкт-Петербург.
- Русинська-Гертих, Г. (2011). Бібліотека національного інституту імені Оссолінських у Вроцлаві. *Вісник Львівського університету*, 6, 162-173. Взято з http://library.lnu.edu.ua/bibl/images/Vudanna_WEB_pdf/1Visnuk_NB/2011_Vupysk_VI/162-173.pdf
- Салата, О. О. (2015). *Основи музеєзнавства: навч.-метод. посіб.* Вінниця: Нілан-ЛТД.
- Шидловський, І., & Царик, Й. В. (Ред.). (2012). *Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
- Філіпчук, Н. О. (2019). Становлення музейної педагогіки в Західній Україні. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент: зб. наук. пр.*, 14, 29-49.
- Baranowski, M. (Red). (1897). С. к. Seminarya nauczycielskie męskie i żeńskie Krolestwa Galicji i W. Ks. Krakowskiego w okresie 1871–1896. Lwów: Dyr. Semin. naucz. galic.
- Freudenthal, H. (1931). *Museum Volksbildung – Schule*. Heft 28. Erfurt: Akademie gemeinnütziger Wissenschaften.
- Tišliar, P. (2017). The Development of Informal Learning and Museum Pedagogy in Museums. *European Journal of Contemporary Education*, 6(3), 586-592. Retrieved from <http://oaji.net/articles/2017/2-1509571810.pdf>

Natalia Filipchuk

FORMATION OF TRADITIONS OF MUSEUM PEDAGOGY IN THE WESTERN UKRAINIAN LANDS (END OF XVIII – EARLY XX CENTURY)

The review article presents the genesis of the formation of museum pedagogy in the western Ukrainian lands, which were part of the Austrian (Austro-Hungarian) Empire. Emphasis is placed on the fact that an essential prerequisite for the emergence of museum-pedagogical thought was the awareness of the museum as an institution of education, which was especially evident at the turn of the nineteenth and twentieth centuries, and found a theoretical basis in German scientific thought. It was found that the formation of museum pedagogy is associated with the establishment and operation of natural cabinets-museums of Lviv and Chernivtsi universities, the development of natural, artistic, industrial, historical, ethnographic, and other public museums, as well as museum departments in secondary schools. The peculiarities of the formation of the network of museums and traditions of museum pedagogy in the western Ukrainian lands, which found its expression in the activities of university museums, educational museums of secondary schools, and public museums, are clarified. The evolution of views on the educational functions of museum institutions, forms of cooperation of public museums with educational institutions, and certain categories of visitors are revealed. It is proved that the need to introduce effective forms of museum pedagogy, taking into account historical experience, is due to the

negative trend of isolation of the current cultural environment from educational institutions.

It is determined that in the second half of the XIX century. University museums in Western Ukraine have largely initiated and participated in the creation of natural, art and industrial, historical and local lore, ethnographic and other public museums, as well as helped to establish the traditions of museum pedagogy in secondary schools – gymnasiums and teachers' seminaries.

Keywords: *museum pedagogy; university office-museum; educational museum; visual aid of education; dialogue in the museum environment.*

References

- Baranowski, M. (Red). (1897). C. k. Seminarya nauczycielskie męskie i żeńskie Krolestwa Galicji i W. Ks. Krakowskiego w okresie 1871–1896. Lwów: Dyr. Semin. naucz. galic.
- Filipchuk, N. O. (2019). Stanovlennia muzeinoi pedahohiky v Zakhidnii Ukraini [Formation of museum pedagogy in Western Ukraine]. *Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menedzhment*: zb. nauk. pr., 14, 29-49 [in Ukrainian].
- Freudenthal, H. (1931). *Museum Volksbildung – Schule*. Heft 28. Erfurt: Akademie gemeinnütziger Wissenschaften.
- Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Lihtvark, A. (1914). Muzei kak obrazovatelnye i vospitatelnye uchrezhdenija [Museums as educational and educational institutions]. In: L. G. Orshanskij (Ed.). *Obrazovatelnye i vospitatelnye zadachi sovremennogo muzeja [Educational and educational tasks of the modern museum]* (s. 38-45). Sankt-Peterburg [in Russian].
- Rusynska-Giertykh, H. (2011). Biblioteka natsionalnoho instytutu imeni Ossolinskykh u Vrotslavi [Library of the Ossolinski National Institute in Wrocław]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*, 6, 162-173. Retrieved from http://library.lnu.edu.ua/bibl/images/Vudanna_WEB_pdf/1Visnuk_NB/2011_Vupysk_VI/162-173.pdf [in Ukrainian].
- Salata, O. O. (2015). *Osnovy muzeieznavstva [Fundamentals of museum studies]: navch.-metod. posib*. Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].
- Shydlovskiy, I., & Tsaryk, Y. V. (Ed.). (2012). *Istoriia muzeinoi spravy ta zoolohichnykh muzeiv universytetiv Ukrainy [History of museum business and zoological museums of Ukrainian universities]*. Lviv: LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian]
- Tišliar, P. (2017). The Development of Informal Learning and Museum Pedagogy in Museums. *European Journal of Contemporary Education*, 6(3), 586-592. Retrieved from <http://oaji.net/articles/2017/2-1509571810.pdf>
- Zatulovska, O. P. (2000). Do pytannia pro rozvytok muzeinoi spravy na Bukovyni v XIX stolitti [On the question of the development of museum work in Bukovyna in the XIX century]. *Zelena Bukovyna [Green Bukovyna]*, 1-2, 57-63 [in Ukrainian].

Одержано 14.05.2020 р.